

GENDEROVÁ ROVNOST A POSÍLENÍ POSTAVENÍ ŽEN

Policy Brief FoRS

KVĚTEN 2010

Cesta ke spravedlivější a efektivnější rozvojové spolupráci

Napsali Ondřej Horký (Ústav mezinárodních vztahů) a Míla O'Sullivan (Centrum ProEquality) pro FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci. Poděkování za připomínky k předchozí verzi textu: Blanka Šimůnková, Grupa Zagranica (Polsko), Hungarian Association of NGOs for Development and Humanitarian Aid (HAND, Maďarsko), Platforma mimovládnych rozvojových organizácií (MVRO, Slovensko) a Overseas Development Institute (ODI, Británie).

ÚVOD

České neziskové organizace již poskytly podporu mnoha chudým a znevýhodněným ženám a dívkám od Afghánistánu po Zimbabwe. Většinu z tuctu projektů, které se zaměřily zvláště na ženy, podpořila i česká vláda. To ale nestačí. Mnoho žen a dívek na světě stále nepožívá ochrany základních lidských práv a nerozhoduje o svých životech. Pod hranicí absolutní chudoby dnes stále žije přibližně miliarda žen a dívek, což je dvakrát více než mužů a chlapců. Obzvláště v době krácení rozvojového rozpočtu musí česká vláda zaručit, že přínosy rozvojové spolupráce budou rozděleny mezi chudé ženy a muže spravedlivěji než doposud, a lépe tak přispěje ke snižování světové chudoby.

OD OBNOVENÍ ČESKÉ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE PŘED 15 LETY podpořily české rozvojové a humanitární organizace ženy nakažené HIV v Namibii a na Ukrajině, ženské oběti mužského násilí v Kongu a v Srbsku nebo poskytly kvalifikaci ženám v Burkině Faso a Nikaragui. Uznání patří nejen jim a jejich soukromým dávkyním a dárcům, ale i české vládě a nepřímo všem českým občanům, protože tak často činili v rámci vládní politiky zahraniční rozvojové spolupráce.

ÚSILÍ DOMÁCÍCH ORGANIZACÍ o lepší životy nejvíce znevýhodněných žen je jistě chválehodné, ale představuje pouze malý krůček k zohledňování rozdílných potřeb mužů a žen v rozvojové pomoci, ke kterému se Česká republika zavázala na mezinárodních fórech a v Evropské unii.

V ROCE 2010 A LETECH NÁSLEDUJÍCÍCH OBJEM ČESKÉ ROZVOJOVÉ POMOCI V DŮSLEDKU HOSPODÁŘSKÉ KRIZE POKLESNE. O to více je třeba se zaměřit na její kvalitu, transparentnost a odpovědnost cílovým skupinám v partnerských zemích. Právě gender mainstreaming, čili začlenění genderu do zahraniční rozvojové spolupráce, kterému se doposud vláda a nevládní neziskové organizace příliš nevěnovaly, představuje cestu, jak průřezově posílit dopady pomoci na snižování chudoby, přispět k naplňování lidských práv a společenské spravedlnosti ve světě a posílit prestiž České republiky mezi dárcovskými i partnerskými zeměmi.

KLÍČOVÉ POJMY:

GENDER → *Společensky ovlivněné rozdíly mezi muži a ženami, rozdíly v očekávaném chování obou pohlaví.*

GENDEROVÁ ROVNOST → *Rovnost žen a mužů, dívek a chlapců před právem, v rozhodování a přístupu ke zdrojům životytí.*

POSÍLENÍ POSTAVENÍ ŽEN → *Anglicky empowerment. Získání moci a kontroly nad vlastním životem, rozšíření schopnosti využívat a rozšiřovat svá práva a zdroje.*

GENDEROVÉ HLEDISKO → *Zvážit každý problém z pohledu žen a mužů, dívek a chlapců, s cílem zjistit rozdíly v jejich prioritách, potřebách a možnostech zapojit se do jeho řešení.*

GENDER MAINSTREAMING → *Začlenění genderového hlediska do všech úrovní tvorby politiky nebo projektu. Prostředek dosažení genderové rovnosti a posílení postavení žen.*

PROČ JE GENDER V ROZVOJI KLÍČOVÝ

V PRVÉ ŘADĚ JE GENDEROVÁ ROVNOST SOUČÁSTÍ PRÁV KAŽDÉHO ČLOVĚKA. DEKLARACE LIDSKÝCH PRÁV ZARUČUJE VŠECHNA PRÁVA A SVOBODY BEZ OHLEDU NA POHLAVÍ. Česká vláda se zavázala chránit práva žen *Úmluvou o odstranění všech forem diskriminace žen* (CEDAW). Česká republika se navíc přihlásila k celosvětovému závazku posílení postavení žen v *Pekingské akční platformě*, včetně podpory práv dívek a žen jako nedělitelné součásti lidských práv.

NA DŮLEŽITOSTI GENDERU A ROLE ŽEN V ROZVOJI SE SHODLY ROZVOJOVÉ I ROZVINUTÉ ZEMĚ včetně České republiky v *Miléniové deklaraci*. Svědčí o tom třetí rozvojový cíl *Prosazovat genderovou rovnost a posílit postavení žen*. Se ženami úzce souvisí také pátý a čtvrtý cíl (snížení mateřské a dětské úmrtnosti), nicméně genderové hledisko je třeba použít pro dosažení všech dalších rozvojových cílů.

KLÍČOVOU ROLI GENDERU V ROZVOJI ZDŮRAZŇUJÍ TAKÉ *Evropský konsensus o rozvoji a Akční agenda z Akkry*, ke kterým se Česká republika a další členské státy rovněž přihlásily. Kromě právních a politických závazků pro začlenění genderu ovšem platí i pragmatický argument: větší efektivita spolupráce v boji proti chudobě znamená i hospodárnější vynakládání veřejných prostředků v době hospodářské krize.

PODLE ODHADŮ OSN ŽIJE POD HRANICÍ ABSOLUTNÍ CHUDOBY DVAKRÁT VÍCE ŽEN NEŽ MUŽŮ.

Ženy pracují více než muži, avšak za svoji péči o rodinu a práci v domácnosti nejsou finančně ohodnoceny. Mají horší přístup k půdě a dalším zdrojům, nižší podíl na rozhodování v komunitě a politice. V mnoha zemích stále mají menší psaná i zvyková práva.

ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE VŠAK ČASTO VNÍMÁ SVOJI CÍLOVOU SKUPINU JAKO JEDNOLITÝ BLOK A JE SLEPÁ K ROZDÍLŮM V POSTAVENÍ MEZI MUŽI A ŽENAMI, jejich odlišnými potřebami, zkušenostmi, možnostmi a prioritami. Mnohdy přebírá

GENDEROVÉ UKAZATELE:

- + **GENDEROVÉ POZITIVNÍ** → zlepšení rovnosti žen a mužů, budování kapacit v začleňování genderu.
- **GENDEROVÉ NEGATIVNÍ** → zhoršení rovnosti žen a mužů nebo žádná změna přes plán začlenit gender.
- ? **NEZNÁMÝ** → nedostatek informací

převažující pohled na rozvojový problém od mužů, kteří mají ve státní správě a v partnerských komunitách hlavní slovo, a kteří se tak stávají přednostními partnery dárců.

Pokud rozvojová pomoc nevnímá znevýhodněné postavení žen a dívek, nemůže přispět ke zlepšení jejich životních podmínek, a tedy ani k rozvoji celé komunity.

VĚDĚLI JSTE, ŽE:

- Splnění třetího rozvojového cíle tisíciletí již zkrachovalo, protože se nepodařilo dosáhnout úkolu, aby do roku 2005 získaly dívky a chlapci rovný přístup k základnímu vzdělání.
- Ačkoli krátkodobě hospodářská krize postihla ztrátou zaměstnání nejvíce muže, v delším časovém horizontu ji nejvíce odnesou ženy, protože tvoří většinu pracovní síly v nekvalifikovaných exportních odvětvích a neformálním sektoru.
- Kdyby ženy měly stejný podíl na rozhodování jako muži, v jižní Asii a subsaharské Africe by se počet podvyživených dětí snížil o 15 milionů.
- Podíl žen v parlamentech rozvojových zemí roste pomalu a zatím dosahuje pouze 17 %, přesto zde ale roste rychleji než v zemích rozvinutých.

ZDROJE: United Nations: Millennium Development Goals Report 2009; UNICEF: The State of the World's Children 2007

V SOUČASNOSTI GENDER V ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCI PRAKTICKY NIKDO NESLEDUJE.

Mnoho projektů, zvláště v oblasti technických dodávek a poradenství, však pravděpodobně přináší více mužům, častěji zaměstnaným v této oblasti než ženám. Zvýšení příjmů mužů totiž neznamená automaticky i zvýšení blahobytu žen a dětí. Naopak, rozdělení příjmů v rodině bývá často nespravedlivé. Ženy investují více prostředků do zdraví a vzdělání svých dětí, zatímco muži většinou upřednostňují svůj blahobyt a společenský statut. Podle *Hlavních zásad DAC pro efektivitu pomoci* ženy věnují 90% svého příjmu do svých rodin a komunit, zatímco muži pouze 30 až 40%.

JAK ZOHLEDNIT GENDER V PRAXI

PROSAZOVAT GENDEROVOU ROVNOST V PRAXI ZNAMENÁ ZAČLENIT GENDER JAKO PRŮŘEZOVÉ TÉMA DO VŠECH POLITIK, PROGRAMŮ ČI PROJEKTŮ. Uplatňovat genderovou rovnost a podporovat tak rovné příležitosti se neobejde bez posílení postavení žena jejich schopnosti těchto příležitostí využít. Tento dvojitý přístup znamená, že kromě průřezového začleňování genderu je proto také třeba zlepšovat socioekonomické a politické postavení žen formou rozvojových projektů, politik či grantů. Ženy musejí získat moc a kontrolu nad svými životy i povědomí o svých právech, aby mohly efektivně dosáhnout rovných příležitostí v právech, v rozhodování o přístupu ke zdrojům a v dalších oblastech svého života.

VYTVÁŘENÍ VÍCE ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ ZAMĚŘENÝCH NA ŽENY OVŠEM NEZNAMENÁ ZVÝHODŇOVÁNÍ JEDNÉ SKUPINY NA ÚKOR DRUHÉ. Ženy představují polovinu populace a zastávají znevýhodněná místa i v rámci etnických a sexuálních menšin a postižených, tedy podskupin, na které by se projekty pro ženy měly také zaměřit. V rámci rozvojových intervencí na posílení postavení žen je vždy potřeba rozpoznat, jaké jsou současné možnosti žen a zaměřit se např. na jejich vzdělání, zapojení do hospodářství a politiky. Zároveň je však třeba dávat pozor na to, aby se placené ekonomické aktivity nestaly pro ženy jen další zátěží vedle břemena domácí práce a dalších neplacených činností. Proto je nezbytné zapojit do prosazování genderové rovnosti a posílení postavení žen také muže, neboť tyto cíle jdou ruku v ruce se změnami v mocenských vztazích mezi muži a ženami.

PRŮŘEZOVOST GENDEROVÉHO HLEDISKA V PRAXI OVŠEM NEZNAMENÁ, že zastoupení žen a mužů v projektu musí být 50/50. Průřezové téma genderu se nevyřeší ani doplněním několika formálních vět k jednomu z faktorů udržitelnosti projektu – rovnosti žen a mužů. Předpokladem pro začlenění genderu průřezově je pochopení a rozbor genderové dimenze rozvojového problému ještě před navržením konkrétního řešení rozvojového problému. Proto je při samotné identifikaci rozvojového problému klíčová účast mužů i žen.

OD GENDEROVÉ ANALÝZY...

GENDEROVÁ ANALÝZA CHUDOBY SPOČÍVÁ V POHLEDU NA ROZDÍLNÉ ROLE ŽEN A MUŽŮ (dívek a chlapců) v dané společnosti (v rodině, v komunitě, zaměstnání, politice), a tedy i na mocenské vztahy mezi muži a ženami. Ženy mívají horší přístup k využití zdrojů, nízký podíl na rozhodování, často ani neznají svá práva. Genderová analýza je nástrojem pro pochopení příčin nerovností mezi muži a ženami, neboť odhalí jejich rozdílné potřeby, zkušenosti a priority.

PŘI PROVÁDĚNÍ GENDEROVÉ ANALÝZY je potřeba položit si například následující otázky:

- Jak jsou ženy a muž zapojeni do oblasti plánované intervence nebo z ní vyloučeni?
- Kdo má formální a kdo neformální zaměstnání? Kdo využívá zdrojů, jako je půda nebo úvěry? Kdo rozhoduje o jejich využití?
- Jaké další faktory, například kulturní a náboženské, ovlivňují vztahy mezi muži a ženami?

GENDEROVÁ ANALÝZA BY NEMĚLA BÝT ZALOŽENA NA DOMNĚNKÁCH, ALE NA TVRDÝCH A MĚKKÝCH DATECH. A k tomu je potřeba, aby se jí účastnily i ženy. V opačném případě se totiž může stát, že v projektovém návrhu bude na základě předpokladu například uvedeno, že ženy jsou příliš vytížené a nemají čas na plánovaná školení v oblasti zemědělské výroby. Ve skutečnosti ale i zaneprázdněné ženy chtějí mít příležitosti k získání nových poznatků v oblasti zemědělství.

AŽ NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ GENDEROVÉ ANALÝZY je pak možné navrhnout projekt či politiku tak, aby z rozvojové pomoci měli užitek muži i ženy. V průběhu implementace projektu nebo politiky je nutné shromažďovat kvalitativní i kvantitativní data, která pomohou vyhodnotit dopady projektu/politiky na ženy a muže a na genderové vztahy.

... K GENDEROVÝM UKAZATELŮM

K MĚŘENÍ POKROKU V OBLASTI GENDERU LZE STANOVIT JEDNODUCHÉ GENDEROVÉ UKAZATELE. Jsou použitelné i na projekty vytvořené bez předchozí genderové analýzy. Vyhodnocením dopadů projektu z genderového hlediska lze zjistit, zda projekt přispěl ke zlepšení nebo zhoršení rovnosti žen a mužů, zda je spíše neutrální nebo nejsou známy dostatečné informace. Cílem rozvojové konstituce by mělo být, aby se v rámci rozvojové spolupráce zvyšoval počet „genderově pozitivních“ intervencí a naopak snižoval počet projektů zařazených do skupiny „genderově negativní“ a „neznámé“.

PROSAZOVÁNÍ GENDEROVÉ ROVNOSTI a posílení postavení žen může být v některých kulturách rozvojového světa považováno za importovaný koncept, neslučitelný s místním prostředím a tradicemi. Právě genderová analýza je nástrojem, který umožní místní kontext pochopit a následně navrhnout způsob, jak z genderového hlediska k rozvojovému problému nejlépe přistoupit, například i přizpůsobením terminologie místní komunitě při zachování principů spravedlivější pomoci (→ zkušenost ze začleňování genderu v Indonésii).

ZÁVĚREČNÁ DOPORUČENÍ

V ČESKÉ ROZVOJOVÉ KONSTITUENCI POMALU ROSTE POVĚDOMÍ O DŮLEŽITOSTI GENDEROVÉ PROBLEMATIKY V ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCI. Nastal čas, aby jak vláda, tak i neziskový sektor v obou oblastech rozvoje a genderu spojily své síly a podnikly další kroky pro zvýšení efektivity české rozvojové spolupráce. Příležitost, kterou nabízí tvorba střednědobé koncepce zahraniční rozvojové spolupráce, a veřejná debata, kterou přinese projednávání nového zákona, není možné propást. V době krize nesmí Česká republika snižovat objem rozvojové pomoci, aniž by se alespoň nezasadila o nárůst její kvality, kterou dokáže začlenění genderu do zahraniční rozvojové spolupráce přinést.

DOPORUČENÍ ČESKÉ VLÁDĚ

- Stanovit gender jako průřezové téma zahraniční rozvojové spolupráce a dbát na jeho začlenění do klíčových dokumentů (koncepce, střednědobé programy s partnerskými zeměmi, sektorové strategie). Zároveň v souladu s dvojitým přístupem podporovat projekty zaměřené zvláště na posílení role žen.
- Zohlednit genderové hledisko ve všech stádiích programového a projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce v kompetenci Ministerstva zahraničních věcí a České rozvojové agentury.
- Zvláště je třeba se zaměřit na přítomnost a dostatečné zastoupení zájmů žen v partnerských institucích během programovacích a identifikačních misí, zařazení dopadu na genderovou rovnost mezi hodnotící kritéria ve fázi předvýběru témat a na zapojení žen do fáze formulace projektu. Genderová analýza a genderové indikátory nesmějí chybět ani ve fázi monitoringu a evaluace.
- Vytvořit praktické nástroje a návody a věnovat odpovídající prostředky a expertízu začlenění genderového hlediska.

- Ministr/yně pro lidská práva a národnostní menšiny by se měl/a zapojit do činnosti Rady pro rozvojovou spolupráci.

DOPORUČENÍ ČESKÝM ROZVOJOVÝM NEVLÁDNÍM NEZISKOVÝM ORGANIZACÍM:

- Budovat své kapacity v oblasti genderu, začít nejlépe genderovým auditem vlastní organizace (ve vnitřních a vnějších aktivitách) a formulací genderové politiky.
- Vytvořit zásady pro genderovou analýzu a začlenit genderové hledisko do všech fází projektového cyklu.
- Zaměřit se na genderovou rovnost a posílení postavení žen v osvětových a vzdělávacích i advokačních aktivitách.
- Genderové nevládní organizace by se měly zapojit do rozvojové spolupráce především přenosem zkušeností z prosazování genderu v České republice. Spolu s rozvojovými organizacemi by měly hrát roli „hlídacího psa“ a dbát na začleňování genderu vládou v provádění rozvojové politiky.

ZKUŠENOST ZE ZAČLEŇOVÁNÍ GENDERU V INDONÉSI

Projekt Charity Česká republika (ChČR) v Indonésii ukazuje, jak genderová analýza slouží efektivnější rozvojové pomoci. Probíhající projekt Obnova vesnických komunit v postkonfliktní oblasti Aceh Jaya se zaměřuje na zemědělství, agrolesnictví a podporu farmářských skupin. Z podnětu zkušené partnerské organizace z Kanady si ChČR nechala vypracovat genderovou analýzu zemědělského sektoru a jeho výsledky promítla do aktualizovaného projektového návrhu.

Analýza potvrdila rozdílné potřeby žen a mužů, dopady dlouhotrvajícího konfliktu na ženy a muže, postavení vdov a domácností vedených ženami, rozdělení práce mezi muži a ženami v domácnosti i v zemědělství. Ukázala například, že vedle vdov válečných, které společnost respektuje a podporuje, existují opomíjené skupiny vdov, které původní návrh projektu opomněl. Dále studie vyvrátila domněnku, že se ženy nepodílejí na sklizni plodin, a že tedy nepotřebují školení v agrolesnictví. Analýza upozornila mimo jiné také na to, že vzhledem k přetrvávajícím mocenským vztahům se ženy cítí lépe, mohou-li pracovat s terénními pracovníkyněmi – ženami – a je-li školení připraveno zvláště pro ženy a zvláště pro muže.

Díky genderové analýze ChČR zacílila aktualizovanou verzi projektu na všechny typy domácností vedených ženami a zajistila, aby se ženy účastnily školení a tvořily součást projektového týmu. Zpočátku se místní personál genderové analýze silně bránil, ale zkušený kanadský partner pomohl rozepře vyřešit mimo jiné i upuštěním od používání slova gender a jeho nahrazením termínem „nerovnost v přístupu k pracovním příležitostem“. Management projektu nicméně s termínem gender nadále pracuje a očekává, že evaluace potvrdí vyšší dopad genderově citlivého projektu na snížení chudoby v regionu.

Tato publikace byla vydána díky podpoře Evropské unie. Obsah této publikace je odpovědností FoRS a nemusí vyjadřovat stanovisko Evropské unie ani nezakládá odpovědnost z její strany. Tento projekt je spolufinancován-financován International Visegrad Fund (www.visegradfund.eu)

Fostering Global Responsibility
Building a Development Policy Knowledge Network to enhance
NGO Public Outreach Initiatives in EU new Member States

